

Zuidoostvlaams *budze* „mutsaard” : ofr. *bouge* en *bonge*

door M. HOEBEKE

Toen E. Eylenbosch in zijn *Woordgeografische Studies in verband met de taal van het Landbouwbedrijf in West-Brabant en aangrenzend Oost-Vlaanderen* (1) ook de namen van de „mutsaard” behandelde (2), kreeg hij op de westelijke flank van het door hem onderzochte gebied weer te maken met het vooral in Zuid-Oost-Vlaanderen thuishorende woord *budze* en varianten. Eylenbosch wilde zich in de eerste plaats ertoe beperken „een lokale aanvulling en uitbreiding” te brengen „van een bestaande, trouwens zeer degelijke woordstudie”. Bedoeld is daarmee de bijdrage van V. Verstegen over „De Mutsaard” (3). Toch waagde Eylenbosch zich aan enige voorzichtige kritiek van Verstegens interpretaties, en zodoende betwijfelde hij t. a. p., blz. 93, de door Verstegen aanvaarde etymologie *budze* = Fr. *bûche*. Het bezwaar van Eylenbosch tegen deze verklaring is van fonetische aard : enerzijds stond Eylenbosch vreemd tegenover de door I. Teirlinck overgeleverde vorm *buidze* (met *ui*) (4) ; anderzijds kon voor Eylenbosch

(1) Werken uitgegeven door de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie (Vlaamse Afdeling), Nr. 10, 1962.

(2) T. a. p. blz. 89-96.

(3) H. C. T. D., XIII, 1939, blz. 361-384, met twee kaarten.

(4) *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*, Gent, 1910-1921, s. v. *buidze*.

niet blijken hoe aan Fr. *ch* bij ons een *dz* kan beantwoorden. Bovendien kende Eylenbosch in zijn gebied vormen met *velaire vokaal* en *ʒ* als middenkonsonant, nl. *buzə* en *bɔʒə*. Wat Eylenbosch evenwel niet heeft meegedeeld, is dat reeds Teirlinck aan de door hem voor het eerst voorgestelde etymologie *buidze* = Fr. *bûche* had getwijfeld. Inderdaad, in zijn *Klank- en Vormleer van het Zuid-Oostvlaandersch Dialect*, verschenen na het *Idioticon* (1), plaatste Teirlinck § 244.3, waar hij de mogelijkheid van Zovl. *dz* < Fr. *ch* even onderzocht en als uniek (!) voorbeeld *buidze* kon aanvoeren, een vraagteken. In zijn *Idioticon* had hij tevoren geschreven „Verg. Fr. *bûche*”, een formulering die alweer niet van veel overtuiging blijkt geeft. En het staat vast, dat Teirlinck nooit veel geloof heeft gehecht aan de verklaring van Zovl. *budze* uit Fr. *bûche*. Eylenbosch heeft zich destijds laten leiden door Verstegen, die het vraagteken van Teirlinck niet heeft gezien, of ten onrechte heeft verwaarloosd.

Bij mijn bespreking van het bewuste boek van Eylenbosch (2) heb ik deze dingen al gesignaleerd, eraan toevoegend, dat Eylenbosch de door Verstegen zonder aarzeling van Teirlinck overgenomen etymologie van *budze*, terecht had betwijfeld, indien niet verworpen. Ik had daartoe verschillende redenen.

Er zijn inderdaad allerlei bezwaren. Om te beginnen bezwaren van fonetische aard. Niet dat de *ui* van Teirlincks *buidze* moeilijkheden zou bieden : die *ui* kan men opvatten of als een allofoon voor $|\Delta|$, als in *duits* : *duts* ; *bluits* : *bluts*, e. a. (3), of als een *ui* ontstaan uit de straks te vermelden oudere vormen met *uu*. Maar de ontwikkeling van Fr. *ch* $\int$ > Zovl. *dz* is inderdaad onaanvaardbaar en ik ken

(1) Nl. in 1924.

(2) *Wetenschappelijke Tijdingen*, XXV, 1966, 2, kol. 137-140.

(3) I. TEIRLINCK, *Klank- en Vormleer*, § 141.

van een dergelijke overgang al evenmin een voorbeeld als Teirlinck. Bovendien heeft Eylenbosch een rijke oogst bijeengebracht van vormen met *ʒ*, nl. *buʒə* en ook *bɔʒə*, *bɔʒə* (waarvan enkele ook aan Verstegen bekend waren), naast een paar gevallen *batsə* en één enkele keer *bufə*, nl. te O 220 Appelterre-Eichem. Samenvattend : in Zuid-West-Brabant komt het woord overwegend voor met velare vokaal en *ʒ* als middenconsonant ; in Zuid-Oost-Vlaanderen met mediale *ɔ* + stemhebbende affrikaat *dz* als middenconsonant ; als een soort van overgang tussen beide zones vindt men mediale *ɔ* + middenconsonant *ʒ* (*bɔʒə*) ; sporadisch *batsə*, éénmaal *bufə* ; enkele plaatsen in de omgeving van Oudenaarde hebben *barzə*, met *r* < *d* zoals Verstegen heeft aangenomen ; zie de kaart. De normaal voorkomende vormen hebben dus hetzij *ʒ*, hetzij *dz* in de inlaut, en noch de *ʒ*, noch de *dz* kunnen uit ofr. *ch* worden begrepen.

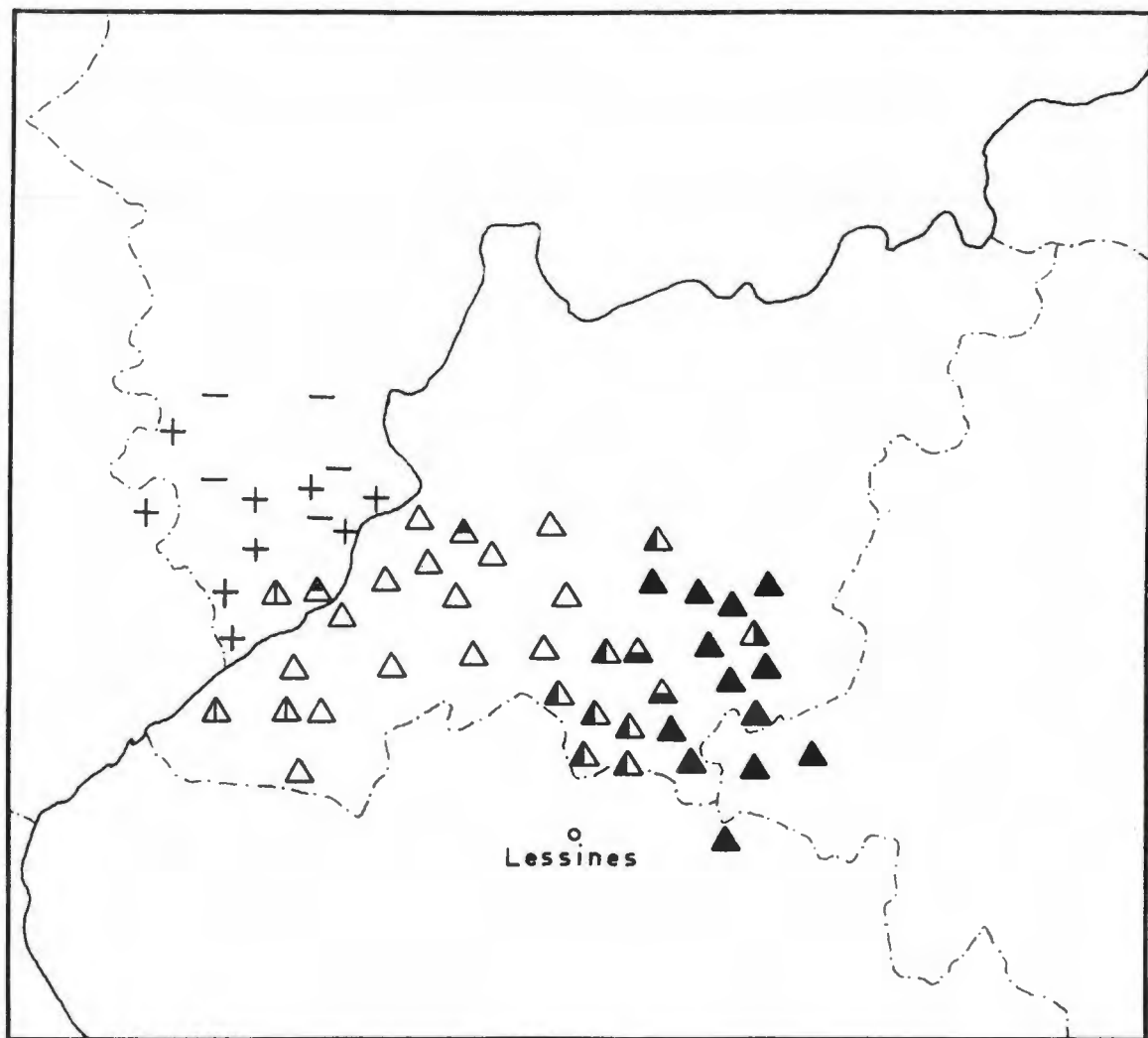
Er zijn nog andere bezwaren. Niet alleen is ons geen Frans dialect bekend waarin *bûche* ook de betekenis heeft gekregen van „bussel hout, bundel e. d.”, maar ook de oude vormen van het woord verzetten zich tegen de verklaring van *budze* c. s. uit Fr. *bûche*. Die oude vormen zijn evenwel niet te vinden in het *Middelnederlandsch Woordenboek* van Verdam en konden dus noch door Teirlinck, noch door Verstegen, noch door Eylenbosch in het onderzoek worden betrokken. Maar de Oudenaardse archivalia doen ons vele vindplaatsen aan de hand : één uit de veertiende eeuw, een paar uit het begin van de vijftiende eeuw, en zeer vele sedert 1436. Al deze vormen laten een verklaring uit Fr. *bûche* formeel niet toe : ik zal de belangrijkste straks meedelen. Maar de Oudenaardse bronnen stellen ons in de mogelijkheid de lotgevallen van Zovl. *budze* gedurende vele eeuwen te volgen en het lijkt geen twijfel, dat we de etymologie van het woord in een andere richting dan Fr. *bûche* zullen moeten zoeken.

Wat betreft de moderne dialectische vormen kan ik verwijzen naar de bewuste studie van Verstegen en naar het boek van Eylenbosch. Deze laatste auteur heeft de gegevens trouwens op voortreffelijke wijze verzameld en bijeengebracht (1). Globaal beschouwd, is het *budze*-gebied vrij nauwkeurig afgebakend — zeker naar het westen toe. Mijn kaart verenigt de gegevens van Verstegen en Eylenbosch (2) en toont ons de huidige verbreiding van het type *budze*. Dat is voor mijn doel genoeg. Een belangrijke vaststelling is dat het woord thuishoort tussen Dender en Schelde. Dit feit kan straks van groot gewicht worden.

Ik kan nu overgaan tot het meedelen van de oude vormen. Wegens de overvloed van het materiaal sedert de 15de-eeuwse Oudenaardse bronnen, moet ik me beperken tot een overzicht. Bovendien ontmoet men al dadelijk semantische problemen. Het is b.v. niet zonder meer te zeggen wanneer het woord te Oudenaarde „mutsaard” is gaan betekenen, noch wat de grondbetekenis is geweest. Ook zijn er soorten van mutsaarden geweest, bundels met verschillende maten en afmetingen, of samengesteld uit verschillende houtsoorten. Het is hier niet de plaats om grondige beschouwingen te wijden aan alle te Oudenaarde aangetroffen woorden en hun betekenis. Toch is er een merkwaardig feit : vóór de zestiende eeuw ontmoet men er twee woorden, voor twee ook nog onderscheiden begrippen, nl. *fasseel* en varianten en *budze* en varianten ; in de vijftiende eeuw sporadisch ook *falloerde* en *busch*. Vanaf de zestiende eeuw duikt een veelheid van woorden op : *mutsaerd*, *ruimeling*, *hinneken*, *facyn*, *poorters*, *viervoeten*, die naast *fasseel* en *budze* optreden, blijkbaar als bena-

(1) T. a. p. kaart 8 en Fonetisch Appendix, blz. 285-317.

(2) Voor het gebied bewesten de Schelde (de grens tussen het type *budze* en het type *bus(ch)*) verrichtte ik zelf nog enkele opnemingen.

△ : type budze

△ : [bʌtsə]

△ : burze

+ : type busch

- : bussel

▲ : [buʒə]

▲ : [bɔʒə]

▲ : [buʂə]

▲ : [bʌʒə]

mingen van verschillende soorten van bussels hout, terwijl ook *busch* in de zeventiende en achttiende eeuw blijft meegaan. Van dat alles is in het moderne Zuidoostvlaams aan de oostelijke Scheldeoever alleen *budze* blijven voortleven ; aan de westelijke *busch* (1).

De oudste Oudenaardse vindplaats voor *budze* dagtekent van 1318 en komt voor in de rekeningen van het hospitaal. Evenwel in een zo vage context, dat het niet mogelijk is te zeggen of de betekenis eerder algemeen of al gespecialiseerd moet worden opgevat. In extenso :

van beslane buten huus. XXV. d.

van buggen. XXIIII. s.

van ghelasinen venstren. VII. cb. & XIX. s.

.....

van faisielen. V. lb. & V. s.

(HO/Rek. 6 r°) (2)

De juiste betekenis blijkt hier dus niet, maar ik aarzel niet in de vorm *BUGGEN* de vroegste Oudenaardse voorloper van het latere *budze* te zien. Het woord keert trouwens na de 14de eeuw in gelijkaardige vormen terug. Verder : 1416 *BUDSE* : *Item van .XL.^c ende .LX. faissellen/ ende .XXXVII^c ende .l. budsen te makene van onsen bossche in houmoerighem .IX.s. van elken pare comt .XVII.lb.* (HO/Rek. 4 r°) ; — hier is geen twijfel mogelijk : *budse* heeft iets te maken met het bewerken van slaghout ; er werden 3750 *budsen* gemaakt, die dan, blijkens de context, iets anders geweest zijn dan de 4060 *faissellen*.

(1) Het zou een boeiende onderneming kunnen worden de semantische avonturen van al deze woorden verder na te gaan. Maar ik kan dat hier niet doen : mijn eigen onderzoek voor de 17de, 18de, en 19de eeuw is niet ver genoeg gevorderd, terwijl ook de historische gegevens voor andere plaatsen zo goed als geheel ontbreken.

(2) Sigels : HO/Rek. = rekeningen van het hospitaal. Strek. = stadsrekeningen van Oudenaarde. Uitg. = wekelijkse „Uitgeefboeken” van het hospitaal (17de en 18de eeuw).

1417 BUGGHE : *Item arend speleer van .l. bugghen gheleit in den ommekeer buter baerporten* (Strek. 54 r°) ; de *bugghen* worden hier gebruikt om een „ommekeer”, d. i. kromming, bocht in een weg (1), te versterken of te herstellen (2). Vermoedelijk = bussels hout, maar niet helemaal zeker.

1433 BUDSGE : *Item jeghen Inghelen den cr(yts?) van budsgen die hij leuerde ter brugghe bouf VIII s.* (Strek. 156 v°) ; en *Item Robbin den crijts van budsgen dij hij gheleuert heeft omme den wech te makene jn diependale. VI.lb.* (Strek. 156 v°) ; hier gebezigd om een weg te repareren ; indien geen bussels hout dan toch lagen.

1436 BUDSE : ... *van den haute te makene van XXIIIIC faysseelen ende VIII^c budsen van elken hondert .IIII.s. compt XV lb. VIII.s.* (HO/Rek. 31 r°) ; in de volgende post is er sprake van *III^c ruumbudsen* (id.) en deze zullen wel van fijn(er) hout zijn geweest, misschien van rijshout en dickere stokken samen.

1438 BUUDGE : *Ende als vanden staken die waren ghenomen van den ghenen die overbleuen vanden jare vorleden ende voort diere ghebraken waren ghehauwen uut den buudgen den godshuuse toehoerende daer om niet* (HO/Rek. 67 v°) ; een belangrijke vermelding omdat ze toelaat de betekenis nader te beschrijven. De „staken” waarover gehandeld is, waren bestemd om er een weide mee af te palen ; ze moeten dus aan bepaalde eisen hebben voldaan : voldoende lang en voldoende recht, voldoende dik ook ; de betekenis van *buudge* moet hier zijn : hoop of stapel hout, die ook of zelfs overwegend, staken of stokken bevat, al of niet gebonden.

In hetzelfde jaar, zelfde bron vindt men ook *budgen* (o. m. HO/Rek. 1438, f° 71 v°), maar zoals het vaak gebeurt, leert de context ons alleen dat *budgen* ± = *faysseellen*.

(1) M. W., V, 139-140.

(2) Of is de dijk bedoeld waarop de weg lag? Gelet op de plaats, *buter baerporten*, niet onmogelijk.

Toch werden *budsen* ook gebonden, zoals het volgende excerpt bewijst :

1443 *Jan de juede hawwere vpden bosch van ronsse van XVI^c fayssellen ende budsen te bindene ende te makene van elken honderden .v.s. heft .IIII.lb.* (HO/Rek., 1 ×).

1445 BUTGHE : *van .II.^c butghen te IIIIIlb XVIs. elc hondert IX lb XIIIs.* (Strek. 184 r°).

Wel leert de context ons niet veel, maar de vindplaats verdient te worden vermeld wegens de spelling *tg(h)*, die later bij nog een klerk voorkomt (Strek. 1450-1462 : *butgen*). Ook deze *tg(h)*-grafie zal op een stemhebbende *dz* wijzen, niet op *tʃ* : de Oudenaardse bronnen spellen de *tʃ* — *ts*-verbinding immers wel als *(t)ch*, niet als *tg(h)*, als b.v. in *plache* « plaats », *tache* « taats », e. a.

Tegen het einde van de 15de eeuw ontmoet men ook een vorm BEUGE, nl. ab 1495- ± 1505 in HO/Rek., b.v. 1496 *ghecoct... j^c beugen* (26 r°) ; 1498 *faiссellen ende beugen* (28 r°) ; 1499 *vor dmaken van j^c boucken beugen* (27 r°), etc., er zijn meer voorbeelden.

De gewone 15de-eeuwse vormen zijn *budse* en *budge*, zodat men, rekening houdend met de andere vormen als *bugg(h)e*, *buudge* en *beuge*, als mogelijke uitspraakvormen vóór de 16de eeuw voor Oudenaarde en omgeving de volgende fonetische mogelijkheden mag veronderstellen : *bɔgə*, *bɔdʒə*, *by.dʒə*, *bø.ʒə* maar sedert ± 1400 stellig ook al *bɔdʒə*. In de 16de, 17de eeuw en later vindt men geregeld *budse*, verkleinwoord *budseken* (1).

Tot zover de oude vormen. Er blijft me alleen nog over enkele nadere gegevens te verstrekken in verband met de betekenis. Sedert het begin van de 15de eeuw is het woord *budse* te Oudenaarde zeker ook de naam voor een „bundel

(1) In 1747 leest men 1 ×, Uitg., register 440bis : *bussyen* : *voor tmaecken van 13725 bussyen 180-8-0*. Dit zal evenwel een vorm van *busch* zijn met [ʃ]-uitspraak voor *sch*.

hout" geweest, maar de betekenis „laag" hout schijnt niet te moeten worden uitgesloten. Bovendien is de gebruiksfteer beperkt tot hoeveelheden *hout* (1), terwijl ook blijkt dat de houtsoort zelf bepaalde eigenschappen van lengte, dikte, stevigheid en vorm moet gehad hebben : eerder een hoeveelheid van staken d. w. z. ronde, niet al te dunne noch al te dikke stokken, die ook als palen konden gebruikt worden, en die afkomstig waren van slaghout, niet van rijshout. Bundeltjes rijshout droegen trouwens de naam van *tachaut* (2). *Budzen* kregen ook een biezondere bestemming : ze werden o. m. nog gebezigd om een wegdek te versterken, maar ook om een „tuinen", d. w. z. omheiningen te maken (3) en ook in dit verband kan aan „staken" worden gedacht. Bevreemdend is het dat men ook bij de bouw van bruggen *budzen* heeft kunnen gebruiken (vgl. boven). En wat met de volgende vindplaats bedoeld kan zijn, weet ik helemaal niet : 1462 *Item betaelt Andries vander hagen twee voeder butgen die hij gheleuert heeft omme eenen tuuc te makene daermen de causie maect XXXII.s.* (Strek. 129 r°).

Weer in verband met de wegebouw, maar wat was een *tuuc*? Is dit als *tuuch* of als *tuuc(k)* op te vatten? Het M. W., VIII, kent, 785, *tuuch*, znw. o. in de betekenis van „gereedschap, al wat voor de uitoefening van het eene of het andere bedrijf enz. noodig is"; maar het Oudenaardse *tuuc* is blijkbaar m. en de klerk van wie het stamt gebruikt overigens *c* met waarde χ niet. Anderzijds past de beteke-

(1) Voor stro, hooi, gras, graan zijn andere woorden in gebruik, respectievelijk *bundel*, *burden* en *bulster*, en *schoof*; met dien verstande dat *bundel* in de Oudenaardse bronnen ook de algemene betekenis van gebonden hoeveelheid heeft.

(2) In 1438 maakt Hein Pols, houthakker, voor het hospitaal 600 *faysseellen* en 29 *budgen* te Moregem, 900 *tachauts* te Kruishoutem en nog 1300 *budgen* te Moregem (HO/Rek. 71 v°).

(3) Zo in 1487 : *diuersche budgen om den thruin mede te maken an 't casteel* (Strek. 58 r°).

nis *tuuc* = lichtekooi (M. W., VIII, 786) niet ; tenzij men eerder denkt aan „knecht” (M. W., *ibidem*), maar dan in figuurlijke betekenis : voorwerp dat dienst bewijst (?).

Hoe het ook zij, we beschikken toch over een aantal elementen om de betekenis van het woord *budze* in de 15de eeuw (en later) enigszins nader te bepalen : een hoeveelheid hout, al of niet gebonden, vrij lange stokken en staken bevattend, zodat *budzen* tot vele doeleinden konden worden gebruikt. Met een slechts geleidelijke verschuiving van de betekenis naar „bundel hout, bundel brandhout” (1). Want het zal lang duren vooraleer *budze* in Zuid-Oost-Vlaanderen dezelfde betekenis krijgt als *faseel*, nog langer voor het de algemene betekenis van *mutsaard* verwerft. Praktisch tot in de 19de eeuw. Dat omstreeks 1500 *budze* en *faseel* (sedert de 14de eeuw te Oudenaarde de gebruikelijke benaming voor een „bundel brandhout” (2)) nog duidelijk onderscheiden dingen waren kan nog blijken uit dit excerpt : $\pm$ 1495 ... *van elker bussen .III.d... & gelt werdat waren facelen of budgen .VIII lb.X.s. III.d.* (Handboek van het hospitaal, register nr. 50, f° 86 r°, latere aantekening) en *vp ons hant dat wij daen maken van onsen hessen... Al boomhaut ende dels hant facelen ende budghen den duer dander .VIII.s.c.* (id. f° 76 v°). Het is de eerste maal ook dat duidelijk gewag is gemaakt van *budghen* vervaardigd uit „boomhout”. Hier dus misschien wel vrij zwaar hout, tenzij dat in de *faselen* gebonden was.

Deze lange uitweiding over de vroegere betekenis van *budze* heeft ons weliswaar niet zeer ver gebracht, maar ze heeft ons toch iets van de semantische ontwikkeling

(1) Als bundels hout zonder meer zullen we wel de *dorene butgen* van 1453 moeten zien (Strek. 79 r°) ; zelfde jaar 2 $\times$ *dorrene butgen* (id.). Dorens zullen wel geen andere bestemming dan die van brandhout hebben gehad.

(2) Blijkens het keurboek van 1338 en de latere HO/Rek.

getoond, en ze was nodig omwille van het verdere betoog. En de gehele kwestie kan ons heel ver leiden.

Inderdaad, indien we op overwegend fonetische gronden : oude vormen met *ʒ*, moderne vormen met *z* (Eylenbosch), moderne Zovl. vormen met *dz* < *z* (1) en oude Zovl. vormen met reeds dezelfde ontwikkeling, de etymologie *budze* = Fr. *bûche* verwerpen, moeten we er een andere voorstellen. Indien er één ofr. woord is dat alle fonetische gestalten van het bewuste Zovl. *budze* en zijn varianten — oude en huidige — kan verklaren, dan is het het ofr. *bouge*, opgetekend bij Godefroy (2). Sub *bouge* 4, I, 698, vermeldt Godefroy de betekenis „faisceau de bois, fagot, rouleau de corde, etc.” en brengt daarvoor zes bewijspplaatsen : twee uit Douai (13de eeuw en 1380), twee uit Valenciennes (1371), één uit Molinet (Chron., uitgave Buchon), één uit *Coutumes de Hainaut*, ch. CXXXIII. Ik geef hier in extenso de laatste twee excerpten van Godefroy ; op de gegevens uit Douai en Valenciennes kom ik straks terug.

Bij Molinet, *Chron. ch. LXVII*, las Godefroy het volgende : *Ceux qui dedans estoient ruerent de hault en bas grand planté de bouges d'estrain avec pouldre de canon* en uit *Cout. de Hainaut. ch. CXXXIII.* citeerde hij : *La bouge de tilleul de longueur de dix pieds et de grosseur telle que mariolet* (3). Maar bij het laatste excerpt merkte Godefroy op, dat er *bonge* gedrukt staat. Dit is inderdaad juist (4). Godefroy heeft dus *bonge* hersteld tot *bouge*. En hiermee zijn we

(1) Vgl. I. Teirlinck, *Klank- en Vormleer*, §245.2.

(2) F. GODEFROY, *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IXe s. au XVe s.* Paris, Bouillon, 1880-1902, 10 vol.

(3) *Mariolet* = „sorte de petit fagot” (GODEFROY, s. v.).

(4) Ik heb de tekst nagekeken in *Les Chartes Nouvelles du pays et Comté du Hainaut.* Mons, Gaspard Migeot, 1735, ch. 133. De eerste druk van *Coutumes* was van 1619. Het origineel, Rijksarchief Mons, heeft : *Le bongé de tilleül.*

niet alleen gevoerd naar het woord *bonge*, maar begint een merkwaardige geschiedenis. De Franse etymologen hebben *bouge* in de betekenis van Godefroy's *bouge*⁴ niet aanvaard en zelfs verworpen, terwijl menig romanist ook, waar hij *bouge* in de zin van „pak, bundel” e. d. aantrof, dit woord herstelde tot *bonge*. Toch is het zeker, dat in Zuid-Oost-Vlaanderen, en van Oudenaarde uit, éénmaal een woord *bouge* werd verbreid, en we kunnen niet anders dan ons te verdiepen in de geschiedenis van *bonge* en *bouge*.

Von Wartburg (1) vermeldt wel *bouge* < lat. *bulga* in de betekenis van „lederner Sack”, dialectisch ook „zak” z. m. (in grove stof) en van « partie concave ou bombée d'un objet » (*bouge de futaille* b. v.) + nog allerlei secundaire betekenissen, als die van „panier” en „logement misérable” e. a., maar tekent nergens de betekenis „fagot, faisceau, rouleau e. d.” op. Van Godefroy's *bouge*⁴ dus geen spoor. Ook in de andere etymologische woordenboeken : Meyer-Lübke (2), Dauzat (3), Gamillscheg (4), is er geen spoor te vinden van *bouge* in de bewuste betekenis. En ook Tobler-Lommatzsch, *Alt-französisches Wörterbuch*, Berlin (sedert 1915) hebben *bouge* in deze betekenis niet opgenomen. Godefroy staat alleen.

Het woord dat bij de romanisten wel genade heeft gevonden is *bonge*, met de betekenis van „bundeltje”, een woord dat een hoge ouderdom wordt toegekend en bovendien wordt afgeleid van het Vlaams *bondje*, dim. van *bond*, bundel (5).

(1) *Französisch Etymologisches Wörterbuch*. Bazel, sedert 1928, s. v. *bulga*.

(2) *Romanisches etymologisches Wörterbuch*³, Heidelberg 1930 - 1935.

(3) *Nouveau Dictionnaire étymologique et historique*. Paris, 1964.

(4) *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*. Heidelberg, 1928.

(5) Von Wartburg, *Franz. Et. Wtb.*, 1^a, Tübingen, 1948, 432, s. v. *bondje* (fläm.) kleines Bündel.

Zie ook Dauzat, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, s. v. *bongeau*.

Von Wartburg, t. a. p. geeft de volgende verklaringen : Altwallon. apik. *bonge* „fagot” ; rouleau de corde ; wallon. „paquet, botte de chanvre ou de lin” — rouchi *botte* (d’oignons, d’aux (veraltet)) ; als afleidingen staan bekend : wallon. *bongie* „trousseau de clefs, paquet”) ; rouchi *bonjeau* „botte, faix de lin en tige”, Mons *bonjot* „botte de lin” en mfr. *bongette* „botte d’allumettes”. Ook bij Meyer-Lübke, *Rom. et Wib.*³ vinden we s.v. *bondje* (ndl. „Bünd” — Wall. *böğ* „ein bund zwiebel”, Knoblauch u. dergl. — Ablt. Mons, rouchi (> frz.) *bongeau* „Garbe Flachs”.

De oudste vindplaats voor *bonge* door Von Wartburg opgetekend, stamt van Hulsius (1596¹, 1607², 1614³), maar het woord komt inderdaad al in de 13de eeuw voor, zoals Dauzat, *Nouveau Dict. étym.* s. v. *bongeau* zegt (zonder bewijsplaatsen). Men vindt het inderdaad te Douai en in de toltarieven van de gravin Margareta, mei 1271 (1), en in de 14de eeuw te Valenciennes. De toltarieven van 1271 werden door Godefroy niet geraadpleegd, wel de bronnen uit Douai en Valenciennes.

Indien men bij het lezen van de toltarieven van 1271 — het woord komt er herhaaldelijk in voor — nog zou kunnen aarzelen tussen *bouge* en *bonge*, omdat de letter *n* wel meer voor *u* staat en omgekeerd (b.v. *donay* = *douay* en *maude* = *mande*), dan sluiten de originelen uit Douai en Valenciennes alle twijfel uit : ze hebben *bonge* en niet *bouge*. Mej. M. Mestayer, archivaris te Douai, was zo vriendelijk mij een fotokopie te laten geworden van de folio’s waarop het woord te Douai voorkomt ; en de heer P. Lefrancq, archivaris te Valenciennes, las voor mij de originelen aldaar. Aangezien Godefroy enkele van deze gegevens verwerkte en blijkbaar ten onrechte *bouge* liet afdrukken, geef ik de excerpten hier in extenso.

(1) Zie beneden.

Douai :

1. 13de eeuw ; (1) ; twee versies van *le wienage* :

AA 89 f° 34 r° :

Et li nauée de Raimé doit trois bonges & li nauée de tillues & de verghes. III. bonges & de Rons peus & de fendus sil ne sunt taillée dehors alate trois bōges.

Et li nauée dosieres qui ne sunt pelees soit Grande v petite peroec ke li bakes ne soit dūne piece. trois bonges & des osieres pelees doit on trois deniers douiss. tant seulement.

AA 90 35 v° :

Et li Nauée de Raimé doit trois bonges & li nauée de tillues & de verghes .III. bonges & de Rons peus & de fendus sil ne sunt taillie dehors alate trois bōges.

Et li Nauée dosieres qui ne sunt pelees soit Grande v petite peroec q̄ li bakes ne soit dūne piece trois garbez & des osieres pelees doit on trois deniers douissiens tant seulement.

Te noteren valt, dat in de laatste post het *trois bonges* van AA 89 vervangen is door *garbez*, d. i. *gerbes* „schoven”. Bovendien signaleert Mej. M. Mestayer me ook een plaats in de rekening van l’Hôpital des Chartiers, 1328-1329, waar ze *bonghes* leest, hoewel het moeilijk is „de distinguer l’u de l’n”.

Ook te Valenciennes luidt het, in de rekeningen van 1371, f° 11 r° *pour .II. bonges de cordielle* ; f 12 r° *pour VI^c et demy de faissiaus et .V^c. et L. bonges de Rayme*, e. a.

De heer Lefrancq wijst er ook op, dat een 15de-eeuwse latijnse — of gelatiniseerde — vorm van *bonge*, nl. *bongia* is opgetekend in het supplement van Carpentier op Ducange I, kol. 685 : a^o 1469 *Item pro novem bongiis latarum ad relatandum dictum parietum* ; bet. van *bongia* = Fasciculus, botte, vulgo apud Insulas *Bonge*.

Zeker, *bonge* is een oud Picardisch en Henegouws woord,

(1) Vermoedelijk van na 1271, gezien de tekst herinnert aan de toltarieven van 1271.

met de betekenis van *bundeltje* en *bundel* (*garbez*), maar feitelijk te oud om als een ontlening aan het Vlaams *bondje*, dim. van *bondikin*, *bondekin* te kunnen worden beschouwd. Voor een tenminste 13de-eeuws, misschien ouder Vlaams *bondje* dat in het Picardisch en het Waals *bonge* kon opleveren, is dit laatste woord te vroeg geattesteerd. Anders gezegd : *bonge* moet ouder zijn dan Vlaams *bondje*. En ook zonder in details te treden, moeten we weer even uitweiden, over de vorming van de Ndl. diminutieven nl. Dat het ndl. dim. -suffix- (t)je zich ten gevolge van mouillering van de *k* vóór *i* uit het tegenwoordige $-(ə)kə(n)$ of uit zijn oudere vormen (1) *-kijn* en varr. heeft ontwikkeld, is thans wel algemeen aanvaard. Maar omtrent de lokalisering en de chronologie van het verschijnsel bestaan uiteenlopende meningen. Men zie b.v. Schönfeld-Van Loey, *Historische Grammatica van het Nederlands*⁷, §§ 185-186, waar blz. 230, wel gezegd is, dat het niet noodzakelijk is de grote verbreiding van *-tje* < *-kijn* uitsluitend aan Hollandse invloed toe te schrijven, maar waar toch nergens een zo vroeg vb. als het 13de-eeuwse *bonge* zou doen veronderstellen, is meegedeeld. Onze historische spraakkunst kan nog geen enkel zeker 13de-eeuws voorbeeld van de bewuste mouillering aanwijzen. Voor zover ik het zie, wil alleen Heeroma de bewuste mouillering zeer vroeg plaatsen. Volgens hem (2) zou het oude Frankisch in de vóórliteraire periode de „mouilleringenziekte” van *k* (vóór *i*) hebben doorgemaakt ; later werd het verschijnsel dan weggecorrigeerd door het herstel tot *-kijn*. Dat is evenwel een hypothese (3). Boven-

(1) W. PÉE, *Dialectgeographie der Nederlandsche Diminutiva*. Gent, 1936, I, blz. 55.

(2) Zie HEEROMA's opstel *Wat is Ingveoons* in Leids Ts. LXXXI, blz. 11 vlgg.

(3) Th. FRINGS, *Stellung der Niederlande im Aufbau des Germanischen*. Halle (Saale), 1944, blz. 38, aanvaardde de vroege mouillering alleen in dim. van het type *banksken*, *stuksken*, na gutturalen dus.

dien wordt Heeroma's stelling verzwakt doordat zijn parallel *Semmerzake* < *Kiembersaca*, met oude Ingweoonse assiblatie, geen stand houdt. M. Gysseling heeft aangetoond, dat *Semmerzake* op een romaanse ontwikkeling berust (1). Neen, een ontwikkeling van *bondeken* tot *bondje* in het grensgebied van Vlaanderen met Picardië, zo vroeg dat *bondje* al in de 13de eeuw in het Picardisch als *bonge* kon verschijnen moet nog worden bewezen. Vooralnog kennen we in het Frans alleen ontleningen op *-quin*, b. v. *mandequin* < *manne*, *mande* e. a. (2). En ook in het Engels verschijnen oude ontleningen aan Vlaamse diminutieven alleen als *-kin* : *catkin*, *manikin*, e. a.

Bovendien is de bron voor de etymologie van *bonge*, door de romanisten vooropgesteld, De Bo geweest. Von Wartburg steunde op Behrens (3), op J. Haust (4) en Romania 20. Daar Haust zelf de opvattingen van Behrens overnam, kunnen we voorlopig aan hem voorbijgaan. Behrens heeft, t. a. p., het Waals *bonge* gevonden bij Hécart, *Dictionnaire Rouchi-français*, Valenciennes, 1834³, die (naar het zeggen van M. Quivy, een handelaar en kenner van oude woorden) *bonge* bestempelde als „un vieux mot qui signifiait *botte*, et qui ne s'emploie que pour une bonge de liens, d'oignons, d'aulx, etc.). Behrens verbeterde ook de etymologie van Grandgagnage (5), die *bonge* had afgeleid van *bondi* = d. *buendel*, holl. *bondel*, *bundel*, door eraan toe te voegen : „Genauer gibt es das flämische Dimi-

(1) *Toponymisch Woordenboek*, 1122, < Gello-rom. *cimbrasiacum* „toebehoorend aan Cimbrasius”,

(2) Vgl. ook Valkhoff, *Neophilologus* 19, 241 vlgg.

(3) *Beiträge zur französischen Wortgeschichte und Grammatik*. Halle, Saale, 1910, 27.

(4) *Etymologies wallonnes et françaises*, 1923, s. v. *bonge*.

(5) Ch. GRANDGAGNAGE, *Dict. Etym. de la langue Wallonne*. 1845-1880.

nutivum *bondje* (zu *bond*, s. De Bo, *Westvl. Idioticon*, p. 143) wieder" (1).

Tot zover de ouderdom en de etymologie van *bonge* : het is inderdaad een oud woord, dat men wil afleiden van Vlaams *bondje*, evenwel zonder rekening te houden met de chronologische feiten. En dat is weinig overtuigend.

En *bouge* nu? De reden waarom *bouge* in de betekenis van bundel e. d. bij Von Wartburg en andere etymologen geen krediet heeft gekregen, wordt duidelijk als we A. Hatzfeld- -A. Thomas, *Romania* 20, 618 (1891) nalezen. Daar is het geval *bouge/bonge* behandeld onder de titel *Coquilles lexicographiques*, s. v. *boujeau*. Ik citeer :

„*Boujeau*. Assemblage de deux bottes de lin placées tête-bêche, afin de tenir moins de place au rouissoir (Littré). Littré ne s'est pas aperçu apparemment qu'il avait inséré plus haut un article ainsi conçu :

Bonjeau. Couple de bottes de lin, liées ensemble qu'on fait rouir". Les deux mots se trouvent avec les mêmes définitions, dans la première édition de Bescherelle (1845) que Littré s'est borné à copier. Les dictionnaires antérieurs hésitent entre *boujeau* et *bonjeau*. Boiste indique même une forme *bongeon*, mais nulle part on ne trouve *bou-* pour *bon-* (hierbij in voetnoot : La plus ancienne mention lexicographique est celle de l'Encyclopédie de 1751, qui écrit *bongeau*).

Il est donc certain que Bescherelle a imprimé à tort *boujeau*. Le mot *bongeau* est un dérivé de *bonge*, qui figure au sens de faisceau dans les textes wallons du moyen âge, et qui aussi malheureux que son dérivé, a été indûment transfiguré en *bouge* par M. Godefroy."

Godefroy schijnt nu wel moederziel alleen te zijn. Dat valt echter nog te bezien. Het is immers niet onmogelijk,

(1) Volgt nog een verwijzing naar *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, 1906, p. 142, waar men dezelfde tekst vindt.

dat twee woorden, met ongeveer dezelfde betekenis, nl. *bouge* en *bonge* naast mekaar hebben bestaan. Dan is het ook niet zo zeker, dat Bescherelle's diminutief *boujeau* een „coquille” is geweest en op een drukfout berust en dat Godefroy alles verkeerd heeft gelezen. Of lichtzinnig *bonge* tot *bouge* heeft gewijzigd. Wel bevreedt het dat Godefroy de afkorting *bōge* (uit Douai, vgl. boven) als *bouge* heeft opgelost, en dat vergemakkelijkt mijn taak niet.

Dat *bouge* en *bonge* vaak door latere uitgevers verlesen zijn geworden staat vast. En dat is begrijpelijk, daar de woordbeelden ook zo goed op mekaar gelijken.

Wie het probleem *bouge* of *bonge* herhaaldelijk heeft ontmoet, is de ploeg G. Espinas- -H. Pirenne geweest, bij het uitgeven nl. van de *Recueil de documents relatifs à l'Histoire de l'industrie drapière en Flandre* (1). Mej. R. Mantou, die werkt over de taal van de franstalige acten, opgesteld in het Vlaams gedeelte van het Graafschap Vlaanderen (13de eeuw-begin 14de eeuw) signaleerde me een drietal vindplaatsen uit Ieper, ontleend aan Espinas- -Pirenne, III, blz. 475 : telkens in verband met de handel in garen : telkens *bonge* (2). Maar voor Arras lieten dezelfde uitgevers in gelijkaardig verband *bouge* afdrukken : „*Item que nulz n'apporte filé en bouge qui ne soit tous d'une laine*” (*Recueil* I, blz. 237). Hebben Espinas en Pirenne aan de wisseling *bonge*/*bouge* geen aandacht geschonken? Of hebben ze inderdaad diplomatisch afgeschreven en uitgegeven? G. De Poerck heeft, in zijn werk over *La draperie médiévale en Flandre et en Artois, Technique et terminologie* (3), er vrede

(1) Bruxelles, I, 1906 ; II, 1913 ; III, 1920.

(2) Ook G. DES MAREZ en E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, II, Bruxelles, 1913, troffen te Ieper *bonge* aan : *Pour 19 bonges d'estrain pour les plackeurs 29 d.* (Mededeling vanwege Mej. R. Mantou — mijn oprechte dank).

(3) Brugge 1951, 3 delen.

mee genomen tweemaal *bouge* te herstellen tot *bonge*, zonder verklaring (1).

Het woord *bouge*, in de zin van „pak, bundel” werd ook nog door anderen aangetroffen, en bovendien aanvaard. Men vindt het ook bij A. Hocquet, *Tournai et le Tournaisis au XVIe siècle au point de vue politique et social* (2), waar we blz. 287 lezen, dat in 1564, de pestlijders die op straat kwamen „*blanches verghes de trois piedz de long*” moesten dragen en dat ze de eerste verdieping van hun huizen moesten voorzien (van) „*de bouges d'estrain de deux pongnies et de deux piedz de long*” (3). Adolphe Hocquet was archivaris te Doornik en men mag aannemen dat hij *bouges* correct heeft gelezen. Nog overtuigender is de uitgave van Molinet's *Chroniques* door Georges Doutrepont en Omer Jodogne (4). G. Doutrepont en O. Jodogne hebben de originelen gevolgd en lezen de tekst van ch. LXVII (origineel f° 207, col. a) als volgt (5) :

Mais ceulx qui dedens estoyent ruèrent de hault en bas grand planté de bouges d'estrain avec pouldre de canon...

Dit is hetzelfde excerpt als Godefroy sub *bouge*⁴ uit Molinet (Buchon) had aangevoerd. Ter vergelijking het reeds vermelde excerpt : *Ceulx qui dedans estoient ruerent de hault en bas grand planté de bouges d'estrain avec pouldre de canon* (J. Molinet, Chron.-ch. LXVII, Buchon). Wel stellen we enkele afwijkingen vast, maar Doutrepont en Jodogne wijzigden niets aan het door Godefroy als *bouges* gelezen woord. En dat is veelbetekenend. Bovendien namen deze auteurs het woord *bouge* ook op in hun *Glos-*

(1) Zie deel II, blz. 23, nr. 101 : *bonge de tille*, Rijsel, en het *bonge* uit Arras (met verwijzing naar Rec. I, 224.19).

(2) Académie Royale de Belgique. Classe des Lettres et des sciences morales et politiques et classe des beaux-arts ; *Mémoires*, collection in-4°, Deuxième série, tome premier. Bruxelles, 1906.

(3) Uit het *Registre aux publications*, n° 344, f° 205-206.

(4) Bruxelles, 1935, 3 delen.

(5) Tome I, p. 319.

saire (Deel III), p. 231 : *bouge(s)*, faisceau de bois, fagot. Ze deden dat ook zonder enige verwijzing naar de vindplaatsen ; d. w. z. blijkens voetnoot 1, p. 266, dat het woord bij Molinet méér voorkomt en de zin duidelijk is. Zou, in weerwil van de opwerping van Hatzfeld-Thomas : „Boiste indique même une forme *bongeon*, mais nulle part on ne trouve *bou-* pour *bon-*” (1), *bougeon* c. s. naast *bongeon* c. s. dan toch mogelijk zijn geweest? Straks ga ik daar nog nader op in. En herstelde Godefroy het *bonge* uit Douai en Valenciennes — weliswaar ten onrechte — dan toch niet zonder enige grond tot *bouge*?

Laten we nu ook nog de aanwezigheid van *bonge* en *bouge* in een Vlaamse stad nagaan, nl. te Oudenaarde. Het is een feit, dat *bonge* er reeds in de 13de eeuw als handelswoord is bekend geworden. Het woord is er gebracht door de handelsbetrekkingen met Doornik, Valenciennes en Douai (vermoedelijk ook met Rijsel), betrekkingen die in de middeleeuwen zeer intens zijn geweest. Het is daar in geschrifte geattesteerd circa 1275, in de *Veil Rentier d'Audenarde* (2), f° 12 r, waar we lezen :

les trois bonges de tille — un denier

les trois bonges de cardon — un denier

les trois bonges de corde — un denier

Dit gaat terug op de reeds vermelde toltarieven van 1271 van Gravin Margareta, die in dat jaar de tolleren op de Scarpe en de Schelde bepaalde. Een origineel ervan berust op het Rijksarchief te Gent (3) en de tekst is ook te vinden

(1) Ik begrijp deze passus in deze zin : Hatzfeld-Thomas hebben alleen het geval *boujeau-bongeau*, c. s. op het oog en spreken hier niet in het algemeen.

(2) Koninklijke Bibliotheek te Brussel, hs. nr. 1175. Uitgegeven door L. Verriest.

(3) Chartes des Comtes de Flandre, fonds de St. Genois, n° 152. Het stuk is van 6 mei 1271 en werd te Rijsel opgesteld.

bij Warnkoenig (1). Daarin worden de tollën beschreven tusschen Douai en Rupelmonde en Rupelmonde en Valenciennes. Naast de tarieven voor Douai, Valenciennes, Doornik en andere plaatsen uit het Franstalig gebied, treft men daar ook die aan voor Vlaamse plaatsen : Oudenaarde-Pamele, Ename, Gent, (Schelde)rode, Gent (St.-Pietters en St.-Baafs), Dendermonde en Rupelmonde. Ook in dit document is *bonge* vermeld : voor Douai § 1 (2), voor Antoing § 10 (*del chent bonges de oisieres*) ; voor Oudenaarde § 12 : *Chest chou ki li sires de Audenarde doit prendre a son wienage a Audenarde* :

.....
De trois bonges de tille — un denier
De trois bonges de cardon — un denier
De trois bonges de cordes — un denier ;

daarbij nog de tol van Gossuinus li hons op het Spei te Pamele § 13 : ... *De le bonge de aus — maille*.

Ook al zijn in deze bron *n* en *u* niet altijd duidelijk onderscheiden, b. v. *Donay* voor *Douay* (incipit), *maude/mande* (§ 13) = Diets *mande*, toch zullen we *bonge* moeten lezen (2). Maar er zijn een drietal andere, hoogst merkwaardige dingen te constateren :

1. Het woord *bonge* komt alleen in de Oudenaarde tarieven voor : dus niet te Ename, te Gent, te Dendermonde, te Rupelmonde. Bovendien heeft Dendermonde § 20 : *De le garbe de aus et de oingnons — maille* (3). Met

(1) Zie A. WARNKOENIG-A. E. GELDOFF, *Histoire de la Flandre*, II, Bruxelles, 1836, vtz. 460 vlgg.

(2) Een 16de-eeuwse kopie van deze tarieven, te Gent gemaakt (Stadsarchief Gent, *Nieuwen Gheluwen bouck B*, register 93-2), heeft voor Douai, f^o CCLII r^o, 3 × hetzij *bonges* of *bouges* (*n* en *u* niet duidelijk te onderscheiden!), maar voor Oudenaarde, f^o CCLXIII v^o, 3 × *boinges* en 1 × (Pamele), f^o CCLXV r^o, *De la bouge de aus* (of *bonge*?).

(3) Wat nog niet wil zeggen, dat *garbe* „schoof” zonder meer = *bonge*. Ajuin en look werden op velerlei manieren gebracht : ook als *ries* (= *resems*), per *navee* (§ 21, Rupelmonde) (= schip, vracht, lading), maar de woorden zullen toch een ongeveer gelijke betekenis hebben gehad.

andere woorden, *bonge* bereikt wel Oudenaarde, maar niet de andere Vlaamse steden, althans niet in die zin, dat het tengevolge van de handelsbedrijvigheid een kans kreeg om ook in de volkstaal binnen te dringen. Te Oudenaarde kreeg het die kans wel, en het lijdt geen twijfel dat het woord ook al gauw tot de taal van de Oudenaardse tolontvangers zal gaan behoren zijn.

2. Het woord dat we na de 13de eeuw te Oudenaarde terugvinden is evenwel niet meer *bonge*, maar *bouge*. Het zal er tot in de 18de eeuw voorkomen, verwerkt in de franstalige denombrementen van de (Franstalige) administratie van de heren van Oudenaarde. Zo in de „denombrementen” van de baronnie van Pamele a^o 1496 en 1505 (1). Deze laatste tekst werd ook door L. Van Lerberghe uitgegeven in *Audenaerdsche Mengelingen*, II, blz. 432 vlgg. (2) en deze liet m. i. terecht op blz. 440 de volgende lezing afdrukken :

- *de toutes verges de tiele ung denier*
- *de toutes bouges de cardes ung denier*
- *de trois bouges de cordes ung denier*
- ...
- *de trois bouges d'aulx ung denier.*

In meer dan één opzicht heeft de redactie sedert 1271 en ± 1275 (V. R.) wijzigingen ondergaan : in één post is het oorspronkelijke *bonges* vervangen door *verges* ; *trois bonges de cardon* is geworden tot *toutes bouges de cardes* en als echo op *De le bouge de aus* horen we *de trois bouges d'aulx*. Het woord *bonge(s)* schijnt dus driemaal te zijn vervangen door *bouge(s)*. Dit laatste treft men ook later nog aan, zelfs in de 18de eeuw, o. m. in 1770 (3).

(1) Zie het Leenboek van Pamele, stadsarchief Oudenaarde, register nr. 18.

(2) Audenaerde, 1846.

(3) Stadsarchief Oudenaarde, bundel tolln nr. 2 ; kopie van de tarieven van 1271.

3. Bekijken we het huidige verbreidingsgebied van Zovl. *budze* / *bugø*, dan valt het op, dat dit vrij goed overeenkomt met het Vlaamse gebied van de voormalige heerlijkheid Oudenaarde (d. w. z. het in Vlaanderen gelegen domein van de heren van Pamele-Oudenaarde). Dat domein strekte zich ook over een gedeelte van Henegouwen uit, en had twee belangrijke stedelijke kernen : aan de Schelde Oudenaarde-Pamele, aan de Dender Lessen (Lessines). En het ligt voor de hand, dat we de volgende veronderstelling maken : het is de administratie van de heren van Oudenaarde geweest die benoorden de taalgrens een woord met de betekenis van *pak*, *bundel* heeft in zwang gebracht ; te Oudenaarde en directe omgeving werd dat woord grondiger aan de Dietse uitspraak aangepast, dan zulks gebeurde in de Denderstreek ; zo kwam dan naast het *buzø* c. s. van de oostkant van het bewuste gebied, het *badzø* c. s. van de westkant ervan te staan. En daar staan we weer : was dat woord *bonge* of *bouge*? In elk geval moet het **bouge* geweest zijn, en we kunnen niet anders dan verschillende mogelijkheden in beschouwing nemen.

Ik ben er me van bewust, dat ik me voortaan voor een goed deel op een gebied beweeg dat het mijne niet is. Maar ik waag me toch aan enkele voorzichtige suggesties. Er zijn inderdaad twee mogelijkheden : of we hebben te maken met *bouge* < *bonge*, of met een *bouge* van andere herkomst. Ik meen dat de eerste mogelijkheid niet van de hand moet worden gewezen. Mogelijk is het immers, dat nog in het Picardisch zelf *bouge* < *bonge* zou zijn ontstaan.

Ch. Th. Gossen heeft in zijn *Petite grammaire de l'ancien picard* (1), § 28 erop gewezen dat *o* en *o* + nasaal in het Picardisch vaak tot *ou* werden en dat blijkens de rijmen bij Molinet „l'o devant *n* si fermé et si peu nasalisé” was,

(1) Paris, Klincksieck, 1951.

„qu'il pouvait se confondre avec *ou*, p. ex. *poultre* : *monstre* (MONSTRUM) : *monstre* (MONSTRAT), *monstre* : *oultre*, *mont* : *mout*, etc. (1) ; Ch. Th. Gossen vermeldt ook de ontwikkeling van het prefix *con-* > *cou-* en verwijst daarbij naar de plaatsnaam *Coustantinoble* (2). Dan toch ook *bou-* voor *bon-*?

Het is ook niet uitgesloten dat een oorspronkelijk *bonge*, met u-achtige vokaal en zeer weinig nasalering, (iets als *būzə* b.v.) toen het in de Vlaamsegewesten binnendrong zijn beetje nasalering geheel heeft verloren ; maar dat is niet te bewijzen. Toch blijkt men ook elders in Vlaanderen niet altijd zeker te zijn geweest van de aan- of afwezigheid van nasalering in Franse klankverbindingen als *bu₃-*. Zo wordt oorspronkelijk *bougie*, dit is „aluin van Bougie afkomstig (Algerië)” te Brugge eind 13de eeuw tot *bougie*, maar te Ieper 1385 tot *boengie* (3).

Het is ook mogelijk, dat in weerwil van het feit, dat we zo goed de wegen kennen waarlangs *bonge* naar Oudenaarde is afgezakt, ons woord *budze* toch op een woord *bouge* van een andere herkomst teruggaat.

Moeten we b. v. verband zoeken met het Luikerwaals *bodje* „tronc d'une chemise d'homme ; 2. tronc du corps humain ; 3. tronc d'un arbre encore debout, spécialement où naissent les branches”, waarvoor J. Haust (4) de etymologie Vlaams *beukje*, *buikje* opgaf? Maar waarbij J. Warland (5) de bedenking maakte, dat *bodjé* „baumstamm” een ander woord kan zijn dan Vlaams *beukje*. Men

(1) T. a. p., blz. 64. Het onderscheid tussen oorspronkelijke *o* en *ou* in deze positie, mag worden verwaarloosd : beide > gesloten *o* (ibidem).

(2) Idem, blz. 65.

(3) DE POERCK, O. c., III, nr. 91.

(4) Dictionnaire Liègeois. Liège, 1933 s. v. *bodje*^s, dim. *bodjéye*.

(5) *Glossar und Grammatik der Germanischen Lehnwörter in der Wallonischen Mundart Malmedys*. Liège-Paris, 1940, blz. 267, Gr. § 14.

zie nu trouwens E. Renard (1), a^o 1598 : *bodje*, tronc. „dix à douze pied d'héritage jondant à la court Mathy Sougney, commenchant à une bougée de côre (= touffe de noisetier) sur un bouge de ung bilquier”, terwijl te Mons en te Doornik een dim. *bougeons*, *boujons* is bekend geweest, met de betekenis „tiges (soutenant la tête d'une brouette)” (1). Semantisch zou het niet slechter zijn dan de etymologie van Teirlinck *budze* = *bûche*, d. i. stuk brandhout, formeel is het beter. We zouden daarbij kunnen herinneren aan de betekenis van *budze* in de 15de eeuw te Oudenaarde : ook = „stapel staken”, d. z. ronde, vrij lange stamachtige stukken hout.

Toch blijft ook *bouge* < *bulga* in de oorspronkelijke betekenis van „zak” ; „buik van een vat” of „buikig voorwerp” m. i. mogelijk. Al moge de betekenisontwikkeling niet helemaal of niet steeds duidelijk zijn — ook elders, zelfs buiten ons taalgebied — treffen we woorden aan die op ofr. *bouge* teruggaan en in een of andere zin een specialisering zijn van de vroegere betekenis.

Het Middelnederlandsch Woordenboek I, 1472, kent het woord *budyde* (*budge*), znw., vr. (?) te Brugge in de zin van „gelooid schapenhuid” en leidt dit af van ofr. *boge*, *bouge* (it. *bolgia*) (2) met verwijzing naar het Engels *budge*. De *Oxford Dictionary*, I, 1155 merkt bij dit *budge* het volgende op : „usually identified with *Budge* sb.³, *Bouge* sb.¹ a leather bag, but the connexion of sense is not clear...If the

(1) H. C. T. D., XXI, 1947, blz. 40 en Sigart, *Glossaire étymologique montois* (1866), s. v. *bougeon*.

M. A. Arnould signaleert me nog *boudjon* „échelon, barreau de chaise” bij P. RUELLE, *Le vocabulaire professionnel du houiller borain* (Bruxelles, 1953, p. 27) en bij R. DEBRIE, *Lexiques picard des parlers nord-amiénois* (Arras, 1961, p. 48).

(2) Van hetzelfde *boge*, *bouge* leidt het M. W., I, 1334, *boege* (*boegie*, *boesge*) „reiszak” af. Het M. W. kende ook de grafie *bonesge* (I. 1359), maar veronderstelde dat dit een schrijffout voor *boesge* (*boesge*?) kon zijn.

original sense were kidskin with the hair, the O. F. *bouchet*, *bochet* a kid, might be thought of. Cf. *budge* of court from F *bouche* under *Bouge* sb.²”. De Oxford Dictionary is wat voorzichtiger dan het M. W., maar denkt toch ook aan *bouge*. Het Brugse *budye* (*budge*) is formeel trouwens gelijk aan het Oudenaardse *budge* c. s.

Het Engels heeft trouwens nog meer woorden die in overweging moeten worden genomen ; zo *to budge* (*Oxf. Dict.*, id., v³), obs. (var. of *bodge*, v) „to put together clumsily”. En J. Wright (1) vermeldt voor Cornwall een substantief *bouge* „a large quantity” en een meer algemeen verbreid adj. *budgy* „clumsy, round like a cask” (2). En is het nodig erop te wijzen, dat het ofr. *bougette*, dim. van *bouge*, in het Engels het woord *budget* heeft opgeleverd, dat nu wel veelal in figuurlijke zin wordt gebezigd, maar vroeger ook de betekenis „bundel” in het algemeen heeft gehad. De *Oxford Dictionary*, s. v. *budget*² zegt : Transf. The contents of a bag or wallet ; a bundle, a collection or stock. Chiefly fig. Dit wil zeggen ook „bundle”, hoofdzakelijk figuurlijk, niet uitsluitend.

Dichter bij ons weer is er Von Wartburg zelf, die t. a. p. s. v. *bulga*, een — weliswaar jonger — ww. *bouger* (1782) als afleiding van *bouge*, optekent, ontleend aan de taal van de kolenbranders en met de betekenis „mettre en meule et recouvrir d'argile (le bois destiné à faire du charbon)”. Maar het kan ouder zijn dan de overlevering en het sub-

(1) *The English Dialect Dict.* London, 6 dln. (1898-1905).

(2) In hoever het ww. *to budge*, Wright : *Budge*, v.³ hrf. = to mend a hedge. See *Boodge* (pushing in fragments of the cuttings to fill up gaps here & there when engaged in laying or pleaching a hedge is called „budging”), bij een van de aangevoerde betekenissen van *bouge* kan horen, is me niet geheel duidelijk. Maar verband met het bovenvermelde *bougeon* c. s. in de zin van *tige*, bij *bouge* „stam” (en ook hier is het begrip van „rond voorwerp” aanwezig!) acht ik niet onmogelijk. Een *cutting* is een stek, een loot, een afgesneden twijg ; te vergelijken ook met een rijs.

stantief *bouge* kan ook al vóór 1782 tot de bewuste taalkring hebben behoord.

Ik kan nu besluiten. Het woord *budze* is in Zuid-Oost-Vlaanderen met een snelle ondergang bedreigd. Sedert de boeren niet meer aan huis bakken en de bakkers de ovens niet meer met hout heten, heeft de mutsaard zijn functie verloren. Het hout dat men vroeger zo zorgvuldig tot mutsaarden bond, wordt thans vaak ter plaatse verbrand, en de jongere generatie kent en gebruikt het woord *budze* minder en minder. Het is goed dat Eylenbosch het weer onder de aandacht heeft gebracht en zo nauwkeurig de onderscheiden vormen heeft opgetekend. Het is goed ook, dat het ons bij het zoeken naar een plausibele etymologie naar het geval *bonge/bouge* heeft gevoerd. Want die kwestie heeft een dubbel belang.

Het feit dat Zovl. *budze* en nog duidelijker de varianten *buzə*, e. d., formeel volkomen te begrijpen zijn uit ofr. *bouge*, moet de vakgenoten-romanisten beletten om het door sommigen overgeleverde en aanvaarde *bouge* in de zin van „pak, bundel” overhaast aan de kant te doen. Of dat *bouge* door denasalering uit *bonge* ontstond, of een andere etymologie heeft, kan ik niet uitmaken.

Van buitengewoon belang voor de historische grammatica van het Nederlands is m. i. het geval *bonge*. Het mocht wel eens een getuige worden van vroege mouilleringsprocessen in het Zuidvlaams. Indien het inderdaad mocht blijken, dat het ofr.-pic. *bonge* geen andere etymologische verklaring kan krijgen dan Middel-Vlaams *bont*, znw. m. en o., mv. *bonde* „bundel”, dan zou dat nog niet betekenen, dat we van het diminutief *bondje* moeten uitgaan. De betekenis van mnl. *bont* is inderdaad zo goed als identiek met die van pic. *bonge* : „bundel hout, vlas, huiden, gerst,

fransijn e. a.” (1). En formeel zou een vroege Vlaamse moullering van de dentaalgroep *nd*, resp. *nt* tot *nd'*, *nt'* (in inlaut en auslaut) misschien wel aannemelijk te maken zijn. Nopens de palatalisering van deze dentaalgroep na *ã* en palatale klinker weten we thans heel wat (2), en ook Heeroma (3) heeft aan deze kwestie aandacht geschonken : hij wil ook de moullering van de bewuste dentaalgroep heel vroeg plaatsn. Destijds heb ik zelf een vrij oud geval in Zuid-Oost-Vlaanderen gesignaleerd : *handgichte* (begin 14de eeuw) > *a(e)nsichte* (15de eeuw), met de overgang van *nd* > *nd'* > *nž* (4), waarbij Van Loey (5) ook het Kortrijkse *heingichten* (1391) heeft gebracht. Maar deze moullering schijnt in Vlaanderen gebonden te zijn geweest aan de aanwezigheid van een *ã* of van een palatale vocaal (6), en weer staan we niet veel verder, tenminste niet wanneer we ofr. *bouge* per se bij mnl. *bont*, *bondekijn* willen brengen. Vóór we enige zekerheid kunnen verwerven, of zelfs een andere verklaring van ofr.-pic. *bouge* uit een ander Vlaams etymon kunnen voorstellen, moeten we zeker zijn van iets dat de neerlandicus moeilijk of niet kan uitmaken : van het feit nl. dat voor ofr. *bouge* nergens anders dan in het Diets naar een etymologie kan worden gezocht. Ik kan dan ook alleen hopen, dat een nauwe samenwerking met een vakgenoot-romanist eenmaal zal toelaten de kwestie op te lossen.

Wat nu de etymologie van Zovl. *budze* betreft — en die

(1) Zie het M. W. I, 1261. Wat de bet. betreft, zie men de voorbeelden door het M. W. aangevoerd.

(2) Vgl. het overzicht bij A. WEIJNEN, *Nederlandse Dialectkunde*. Assen, 1966², § 93.

(3) *Nasalering en moullering*, N. Tg., LII, 1959, blz. 129 vlgg., vooral blz. 133.

(4) N. Tg., LIV, blz. 134 vlgg.

(5) *Middel nederlandse Spraakkunst*, II⁴, § 115, Aant. opm. 3.

(6) A. WEIJNEN, t. a. p. Palatalisering van *n* + dentaal vóór velare vocaal wordt wel in Midden-Limburg vermeld, ibidem § 86.

kwestie was ons uitgangspunt —, kunnen we voorlopig niet veel verder geraken dan het volgende : *budze* en zijn variant *buzə* gaan terug op een ofr.-opic. vorm *bouge ; of die te identificeren is met *bouge* < *bulga*, of door denasalering ontstond uit pic. *bonge*, kan nog niet met zekerheid worden uitgemaakt. Misschien strookt de laatste veronderstelling nog het best met de waarheid, maar ook in dit verband blijft een en ander nog op te helderen.
